

ДРАГОЉУБ Д. ЈОВАШЕВИЋ

ОБИЧАЈИ У ЧАЧАНСКОМ КРАЈУ

*ОВАЈ РАД, ПЛОД ВИШЕГОДИШЊЕГ САКУПЉАЊА
НА ТЕРЕНУ, ПОСВЕЂУЈЕМ ДРАГОЈ, ПОШТОВАНОЈ
МАЈЦИ ПЕРКИ ЈОВАШЕВИЋ, РОЂЕНОЈ МИЛОСАВ-
ЉЕВИЋ.*

АУТОР

НАРОДНЕ ГАТКЕ О БОЖИЋУ

Неколико година сам прикупљао у чачанском крају народне гатке које се везују за Божић. Тако сам добио приличан број тих гатки с подручја које се простире од Чачка па, преко Драгачева, до планине Голије и, још даље, до Сјенице. Овде износим гатке онако како сам их у народу чуо и прибележио. Трудио сам се да не дође до понављања мотива. Ако се то није могло избјегнути, уносио сам само варијанте једне те исте гатке.

Уочљиво је да се у чачанском крају, због наглог расељавања села, те продора науке и научних достигнућа међу селски живаљ, губе божићни обичаји. Због тога је мој труд био веома отежан. Све се сводило на добру вољу и памћење старијих људи и жена. Свима им од срца захваљујем. У овом сакупљачком раду, на терену, много су ми помогли и моји ученици, ђаци основне школе „Ратко Митровић“ у Чачку. Зато их се и овом приликом сећам радо и са захваљношћу.

Народне гатке су само нераздвојни део сујевеља. Ове о Божићу односе се на разне животне појаве. Оне изражавају жељу за родном годином (берићетом) или за сузбијањем страха од нежељених природних појава (од удара грома). Понегде се гатком жели одбрана од поснованих сеоских оговарања па све до брзог читања у школи.

Можда ће савременим и будућим читаоцима ове гатке изгледати смешне. И тако схваћене, оне су, ипак, ризница лепих српских речи, живог говорног ритма и лаког стихотворства. Уз то, ове гатке су саставни део нашег народног живота и у њему вечите борбе добра са злом.

У трагању за овим божићним гаткама прешао сам стотине километара. Посетио сам многа села и насеља. Ступао сам у разговоре са великим бројем становника овога краја. Морао сам бележити једну исту гатку по десетину и више пута, надајући се новој варијанти. Пало ми је у очи (а то ће и читаоци запазити) да ниједна божићна гатка у чачанском крају не садржи мржњу према суседу, било коме човеку или породици, нити жељу за осветом или применом силе било које врсте. То ме је учврстило у уверењу да је човек овога краја добар, племенит, простосрдачан, наиван и широкогруд и да Божић слави као дан мира, узајамног уважавања и опште љубави. Сагледан у тој намени, надам се да ни овај мој мукотрпан сакупљачки рад није био узалудан.

К А З И В А Њ А

МИЛИЈАНА ЛАЗАРЕВИЋ, 46 година, село Јездина:

1. Чим се уочи Божића донесу бадњаци, из куће се износе столице (да овце не би биле хроне) и метла (да се око куће не мотају чинилице).

2. Уочи Божића, на Бадње вече, уноси се у кућу слама па се разастире по кући, а у сламу се стављају бомбоне, шећер, смокве и ратлук. Деца то после траже у слами. Ово зато да у кући буде све слатко. Конопац, којима је била увезана слама, не развезује се. Износи га домаћица тек на Божић, пред кућу, намести га у круг па ту баца жито и храни живину. Гата се да би живина носила јаја у једном гнезду.

3. Рано на Божић, пре сунца, долази у кућу полазник. После поздрава он седа крај огњишта, а жене из куће изувају му опанке.

Затим га огрну губерром — да би домаћинство имало више оваца. Он с ватре узима два утарка од бадњака и удара један о други говорећи:

— Колико жара толико добара! Толико мушких глава! Толико новаца! Толико оваца! Толико волова! Толико овнова!

4. На Божић се стављају растављени гребени на врата тора и две запаљене свеће па се истерују овце а гребени се затим склапе. Ово с тога, да не би вуци јели овце.

МИЛОМИРКА МИТРОВИЋ, село Дивљака код Ариља:

5. За Бадње вече кува се посан бели пасуљ и служи се уз вечеру. Домаћица остави мало тог истог белог посног пасуља да га окусе на Божић, пре умивања, сви укућани. Ово је гатка да би се укућанима кошуље боље убелиле (опрале) током године.

6. На Божић треба добро нахранити пса, јер је баксуз кад на тај дан лаје гладан пред кућом. Онда ће те сељани невина олајавати читаве године.

7. Слама, унесена на Бадње вече, износи се трећег дана Божића и ставља се у ракле калемљеног воћа. То се проводи да би воће боље родило.

ДЕСАНКА ПЕЈИЦА, из Јездине:

8. На Божић се од укућана омрси најпре домаћица. Ово због тога да се плоди женска стока. Домаћица се најпре омрси кајмаком да би јој женска деца била бела као кајмак. Потом поједе јабуку да би јој сва чељад била румена као јабуке.

РАДЕ ПУНИШИЋ, Средња Река на Голији:

9. На први дан Божића, пре подне, баци из куће одлазе у двориште, поседају на корито из кога једе пас, отворе књигу и вичу:

— Како пас брзо локао — тако ја брзо читао!

10. Трећег дана Божића, пре него ли се изнесе слама из куће, поређају се укућани око огњишта па, кад домаћин баци шаку сламе у ватру, сви повичу:

— У ватру бисмо — не изгоресмо!

У болес' бисмо — не боловасмо!

Ово се гата да не би било паљевине ни болешћине.

ВОЈИНКА БОРБИЛОВИЋ, рођена 1908, село Јездина:

11. Кад се на Бадњи дан у шуми одсеца бадњак, онда први ивер треба узети и кући понети. Тај ивер планинка носи у млекар и ставља га на под, испод карлица с кајмаком. Гата се да би кајмак био бољи.

МИЛЕНИЈА ПРАВДИЋ, 35 година, Бељина код Чачка:

12. На Божић људи скидају шину с точкова колских. Те шине терају око тора у коме су овце. Ово гатамо да би се на паши овце тако свијале око јагањаца као шина око точка.

НАДА ЦВЕТИЋ, 32 године, Бељина:

13. Уочи Божића, на Бадње јутро, везују се кашике фулом или вуницом па се износе из куће и повешају испод кућне стреје или на трем. На Божић, пре сунца, кашике се раздрешују и уносе у кућу. Гата се да преко године грабљивице не купе пилиће.

СТОЈАН БАСАРИЋ, 65 година, Губеревци у Драгачеву:

14. На Божић сви укућани једу сир виљушкама, а планинка прстима. Ово зато да би испод њених прстију излазио што бољи мрс преко целе године.

15. Жене износе на Божић брлог и бацају га што даље од куће. Преко целе године ће кућа бити чиста.

СОФИЈА ЈАНКОВИЋ, 70 година, Рибаге код Чачка:

16. На Божић, кад се огласи прва пушка, одлази домаћица на бунар. Преко њега пребаци шаку жита и вели:

— Ово нек је тицама рана за годину дана!

Нек не долазе у моје њивице, нек не једу жито и не носе пилиће!

ИЛИНКА ЈОВАНОВИЋ, 63 године, Рибаге:

17. На Божић изводи домаћин стоку из стаје и онда пуца из пушке преко стоке. Ово се гата да не би гром ударио у стају са стоком.

СВЕТИСЛАВ КУВЕЉИЋ, из Придворице код Чачка:

18. На Божић пре подне одлази домаћин у воћњак па волујским рогом удара о стабло воћке нероткиње, говорећи:

— Ја тебе рогом, ти мене родом!

19. Неки, олет, узима секиру да посече воћку нероткињу. Таман што секиром замахне, а које од чељади викне:

— Не сеци, родиће!

То треба учинити три пута. Те године ће воћка родити.

СТАНИМИРКА БУМИЋ, 85 година, Паковраће код Чачка:

20. На Божић планинка улази у млекар, а дете оставља напољу. Зовне га по имену и упита:

— Како је напољу?

Дете одговара:

— Облацина!

Онда она из млекара повиче:

— Напољу облацина, мени кајмак ко поњавчина!

Ово гата да би јој се наредне године млеко боље кајмачило.

ПАЈКА КАРИЋ, 84 године, Паковраће:

21. Жене уочи Божића износе прегршт-две кукуруза и затрпавају га у мравињак да преноћи. На Божић узимају кукуруз из мравињака и бацају га свињама, говорећи:

— Колико је било у мравињаку мравића — толико ми крмача опрасила прасића!

МИЛОСТИВА ПЕТРОВИЋ, 72 године, Придворица:

22. Уочи Божића узима планинка кадионицу па у њу стави жара, а поврх њега тамјан и окади стоку. Са оближњег мравињака доноси земље и растура је по штали, по свињцу, тору за овце и кокошарнику. Ово због плодности стоке и живине.

23. На Бадње вече домаћица поставља посну вечеру на врећу, која се спусти на под, а укућани поседају около по слами. Кад се заврши вечера, двоје укућана помичу врећу у други крај одаје. Неко од чељади им се обрати:

— Шта то радите?

Ови одговарају:

— Ваљамо род и берићет за ову годину!

Где они ову врећу спусте, ту она и преноћи. На Божић, изјутра, подижу жене судове са вреће на сто, а мрве бацају у тућу њиву врапцима и осталим тицама. Ово да тице не зобају с наших њива.

24. Домаћице још увече, уочи Божића, доносе грану дреновине и стављају у сваку зграду по гранчицу. Изјутра, на Божић, оберу сваки пупољак и дају стоци, да буде здравија.

25. Домаћица на Божић узима парче сира и одлази у тор. Тамо седне на треношку и омрси се. Онда гледа која ће се овца ускоро ојагњити. Узима шину од точка са кола и протура те овце кроз обруч. Гата се да се овце не би од јагњаци одвајале.

МИЛУН КОПУНОВИЋ, 35 година, Јездина:

26. Да би се човек сачувао од бацања чини чинилица, треба на Божић, одмах по устајању са сламе да изговори:

— Ја ноћас чудан сан усних: ће поватах луње и вјештице на меденом гувну. Уже им поштапач, вратило им опасач. Оне ме моле да их пустим за пару шљепачку, за узду њемачку, а ја нећу док не преброје по дну мора песак, по дну поља листопад, на пјевцу перје, на огњишту пеп'о. Кад то све избројиле — онда мене учиниле!

27. После доручка, на Божић, покупе се са софре оглодане кости прасећег печења и изнесу се на кућни праг. Свака се кост намени некој од женских неудатих глава. Потом се доваби пас па коју кост прву узме — та ће се девојка прва удати.

28. Првог дана Божића укреже домаћин коње у сарке па се мушкарци возе, уз песму, полазећи шуму, њиву, ливаду. Онда ће мушкарци бити радно у шуми, на њиви и код косидбе.

НЕДЕЉКА БИРИМАН, 40 година, Медовине код Ерчега:

29. На Бадњи дан одлазе људи у шуму. На руке стављају рукавице, а у њих жито. Кад одсеку хрестову младицу — бадњак, весељак, посипају то место житом. Потом бадњаке носе кућама и прислањају их уз куће, са источне стране. Кад буде сутон, бадњаке пресецају на три дела и уносе их у кућу. Домаћин уноси бадњак, а домаћица га дочекује на кућном прагу. Домаћин поздравља:

— Добро вече и сретно ви Бадње вече!

Домаћица и укућани отпоздрављају:

— Добро вече! Честит Божић и добро нам дош'о!

На највећи део бадњака, онај који је био при земљи, стави се мало соли, меда и шећера. Укућани љубе бадњак говорећи:

— Како ја љубио бадњак, тако краве љубиле телад, овце јагњад, козе јарад, крмаче прасад, домаћин домаћицу, а обоје чељад!

Потом се бадњак ставља у ватру на огњишту, а најбољи део бадњака, приземљак, оставља се за полазника.

После уношења бадњака, доноси се везица сламе. Деца иду за домаћицом, чупкају сламу и разастиру је по кући и при томе блеје, мучу, ричу.

Пошто се вечера на слами, судови се скупе на једну гомилу и не прибирају се. Потом укућани полежу по слами и окрену се једно за другим, да би се и жито на њивама окретало тако.

Изјутра сви устају рано, умију се или окупају, а домаћин узима посуду и одлази на извор по воду. Бацајући жито и ситан новац на извор, он говори:

— Ово птици богомољци, која птица бога моли да нам жито добро роди!

Пошто је напунио посуду водом, носи је кући. Онда домаћин узима конопач, којим је био увезан сноп сламе и неразвијеног ставља га пред шталу па у том кругу нахрани живину. Ово се гата да живина не оставља јаја по корову него у гнезду. Затим, домаћин улази у шталу, хвата вола за рогове и води га у зграду. Домаћица их чека на вратима и посипа их житом. Ту полаже волу сено па пошто во то поједе, стављају му на рогове по колач. На коју страну во збаци тај колач, на тој страни ће бити родне њиве.

Пре сунца, из суседства долази полажајник. Домаћица га дочекује на вратима и посипају се житом. Он каже:

— Помоз бог и честит ви Божић!

Онда пита домаћицу:

— Домаћице, где ти носе кокошке?

Она одговара:

— У кући, под креветом!

Полажајник уђе у собу и седе за ватру. Узима жарач и жарачем подстиче варнице па говори:

— Колико варница — толико парица. Колико варница — толико оваца, среће и берићета! Толико мушке дечице и амбара беле пшенице!

После богатог доручка домаћица ставља полажајнику око врата тежиново платно, рукавице, назувице и једну печеницу.

МИРА ТОМОВИЋ, село Ртари код Марковице:

30. Кад дође Бадњи дан, онда сви укућани поране, кућу рас-
преме и метлом обришу, па метлу и столице износе из куће, да стока
не би ломила ноге. Смеће из куће баца се преко текуће воде. Ово
се гата да би кућа била чиста као вода.

ЈОВО СПАСОВИЋ, село Бељина, 71 година:

31. На Бадње вече домаћица простире по кући сламу и квоче.
Деца за њом пијучу. Што више деце пијуче — то ће се више пилића
извести у току године.

СВЕТИСЛАВ МИЛЕКИЋ, рођен 1898. у Доњој Краварици:

32. На два дана пред Божић, што кажемо на Туциндан, узме
се ступа и тучак па се истуца соли и кафе за наредних седам дана,
јер између Божића се више не узима ступа ни тучак. То гатамо да
не би било туче чељади у кући ни туче града по љевима.

33. Уочи Божића стави се грумен соли у мравињак и ту прено-
ћи. Изјутра, на Божић, узме се та со, њом се осоле мекиње па се
нахрани стока. Ово да би се стока множила к'о мрави.

34. На Божић се окаде све стаје и сва стока па полажајник
пуца из пушке преко стаје и то кад домаћин полаже стоци. Ово се
гата да звери не прилазе стоци ближе од места докле се чује пуцањ
у даљини.

35. Изјутра на Божић одлази домаћин и полази три извора. Са
свакога узима воду и доноси кући. Од ове се воде замеси чесница.
У чесницу се стављају разни знамени. О ручку се ломи чесница и
сваки укућанин добија свој део. Тад настаје тражење знамена. Онај
који нађе у чесници пару најсрећнији је и њему треба поверити но-
вац на чување. Ко нађе парче од бадњака — њему поверити волове.
Ко нађе бели пасуљ — стараће се о овцама. Ако нађе кукуруз — ње-
му на бригу свиње. Нађе ли овас — треба да води послове око коња.
Коме дође пшеница — њему препустити негу пчела и кошница.

ДРИНКА БОЈОВИЋ, Доња Тречча:

36. Кад се први бадњак баци на ватру, треба га полити вином.
Ово се гата да би грожђе боље родило.

ДРАГОЉУБ Д. ЈОВАШЕВИЋ

НАДЕЖДА ЦВЕТИЋ, рођена у Љубићу 1902.:

37. На Бадњи дан везују се кашике и износе из куће. Ово се гата да се птицама вежу ноге и очи, да не виде доћи и кокошке наћи. На Божић се кашике развезују и уносе у кућу, али се онда закоље кокошка и пече. Кокошку чељад поједу, а печене ноге и очи од ње бацају се на мравињак. Ово гатамо да се смету грабљивице те да има пилића к'о мрави.

МИЛОРАД РАДОВИЋ, 70 година, Чачак, Пролетерских бригада 183:

38. Рано на Божић, пре сунца, направи се од кучине коло па се онда кучина запали и избаци напоље. То се гата да болест иде из куће у гору и воду.

СТОЈАНКА БАБИЋ, 68 година, Сјеница:

39. Уочи Божића у сваки ћошак собе стави се по четири ораха. После вечере укућани узимају по један па гатају да ли ће их пратити батина или баксузлук. Кома орах буде пун — имаће свега. Кома ли дође празан — биће га празноћа целе године.

ЈАГОДА ЕРИЋ, 70 година, село Бељина:

40. Кад се трећег дана Божића изнесе слама из собе (одаје са дрвеним подом), онда се у кућу (одаја са земљаним подом) стави повећи круг од тежине. Сви укућани стану у круг па га домаћин запали. Док тежина гори, укућани вичу:

— Гори да не горимо!

Болуј да не болујемо!

Ово се гата да би укућани били здрави.

СМИЉКА СТЕПАНОВИЋ, 84 године, Буковица код Ивањице:

41. На Бадњи дан износе се из куће чешаљ и игле и не уносе се сво време Божића. Гатамо да чобани не би наплазили на змије кад чувају стоку.

42. Чесница се замешује од пресног теста и домаћица води бригу да колач при печењу не нарасте. Ако честица надође — ето неродне године!

43. На Божић, по устајању, треба укућани да пију по мало воде преко секире. Ово зато да не буду страшливи.

ТОМА РАДИЋ, 54 године, Паковраће:

44. На Божић узима домаћин шуму од бадњака па њоме трља говеда по грбини. Ово се гата да стока ќе оболи од шупшавца, честе и опаке сточне болести.

РАДЕ МАРКОВИЋ, 59 година, Паковраће:

45. У корито или буре, одакле стока пије воду, стави се мало вина. Ово се гата да се стока не удара.

МИЉО МАРИЋ, 66 година, Паковраће:

46. Од бадњака се узме иверка и чува се, па кад се крава отели, онда се телету даје парченце од иверке. Од ове гатке теле ће бити крупније.

ЖИВОТА КОВАЧЕВИЋ, 60 година, Ртари у Драгачеву:

47. На Бадње вече, кад сви укућани полежу по слами, не гаси се отњиште ни светиљка у кући. Ово зато да би целе године у кући било све светло и напредно.

ЈУГОСЛАВ МАРИЧИЋ, Чачак, Кошутњак 140:

48. На Бадње вече сва чељад убу у собу, а једно остане у кући, где горе бадњаци, и ломата веригама. Један га из собе пита:

— Шта то радиш?

Он му одговори:

— Завезујем.

— Шта завезујеш?

— Завезујем вуку уста.

Други из собе повиче:

— Завежи нек су му завезана намртво!

То се мора поновити још два пута. Гатамо да вукови не упадају у тор и да не кољу овце.

ДЕСИМИР ТОДОРОВИЋ, 81 година, Трешњевица код Ариља:

49. Уочи Божића, на Бадње вече, људи стављају јабуку у пепео испод бадњака. Изјутра, на Божић, сви устају, а домаћин први узме у руку јабуку из пепела, прекрсти се, загризе је и каже:

— Кад се ова јабука вратила на грану где је била, тада и мене заболело у гуши!

Тако онда и сви остали укућани чине. То гатају да их преко године не спопадне гушобоља.

РУСИЈА ТОДОРОВИЋ, 76 година, Трешњевица:

50. На Божић ваља ватати волове у санке, а чељад се потрпају и возе се уз песму. Ово зато да би волови боље вукли преко целе године, а пева се да би у кући стално било песме и весеља.

ВЛАДИСЛАВА МИТРОВИЋ, 62 године, Трешњевица:

51. На Божић изјутра, док још сунце није изгријало, жена закоље кокошку, одсече јој обе ноге и пече је на ватри. Притом, с поља, мушки глас зове жену по имену и пита:

— Шта то печеш?

Она одговара:

— Печем орлу ноге, нокте и кљун!

А човек ће опет:

— Пеци, пеци, нигде га не било!

Ово гатамо да грабљивице не купе живину.

РАНКА РАКОВИЋ, 59 година, Трешњевица:

52. Уочи Божића жене стављају вуну на преслице па то односе у стају и стављају у јасле, пред говеда.

Гата се да би стока преко године била мирна као вуна на преслици.

РАДИВОЈЕ РАКОВИЋ, 64 године, Трешњевица:

53. На сва три дана Божића укућани скупљају мрве од ручка. По Божићу носе их на пањ где је отсечен бадњак па кажу:

— Ово нек је храна за годину дана: птицама, мравима, црвима!

То људи гатају да им штеточине не долазе на усеве и воћке.

СЛАВКА АЛЕКСИЋ, 43 године, Трешњевица:

54. Треба на Божић сваки сат повабити и нахранити живину. Колико се пута нахране, толико ће недеља живина имати наноса.

СТАНКА ИЛИЋ, 40 година, Трешњевица:

55. Људи на Божић наточе балонче ракије па иду у воћњак и на сваку шљиву саспу по чашицу ракије, говорећи:

— Ја тебе преливам ракијом, а ти кацу шљивама! Ово да би шљиве што боље родиле.

ПЕРСА ЛУКОВИЋ, 65 година, Трешњевица:

56. На Божић жена узима орах у руку па обилази око штале, тора, свињаца, бурати с ракијом и вином и говори:

— Како овај орах био пун тако ми био пун тор, пун обор, пун амбар, пуна бурад ракије и вина, пуна кућа берићета. Онда скрца орах и поједе га.

ДРАГОЈЛА МИЛОСАВЉЕВИЋ, 62 године, Трешњевица:

57. На Бадње вече домаћица обилази око стаје са стоком, просипа пепео и казује:

— Кад чинилице овај пепео избројиле — онда мојој стоци учиниле!

Треба обићи три пута око стаје.

Ово се гата да не би чинилице набациле чини на стоку па да се млеко не кајмачи.

СПАСЕНИЈА МИТРОВИЋ, 62 године, Трешњевица:

58. На Божић узимају домаћин и домаћица по свећу, запале их па стану на вратнице тора, с једне и друге стране. Чобанин истерује између њих овце из тора и говори на глас:

— Ја терам овце из тора, а Божић болес' из села!

Ово се гата да овце не оболе у току године.

ДУШАН ЈОВАНОВИЋ, 65 година, Рибаге код Чачка:

59. Кад се уочи Божића иде у шуму ради сече бадњака, онда треба водити рачуна па прву иверку донети кући и ставити је у наћвар. Потом се наћвар напуни брашном.

Гата се да би наћвар био пун брашна целе године.

60. На Божић треба поставити олово на сваки стуб капије па између стубова провести краве. После ове гатке биће кравље виме тешко од млека као од олова.

МИКАН ДИДАНОВИЋ, Јездина код Чачка:

61. На Божић се обавља гагање у плећку. А ево како:

Најстарија глава у кући узима добро оглодану прасећу плећку и гледа како ће бити те године у кући.

Ако на чашици плећке мрштаница стоји усправно — онда у кући нико не краде. Али, ако је мрштаница обешена лево — знак је да краде женско чељаде. Буде ли обешена с десне стране — сигуран је знак да краде мушко чељаде. Ако испод чашице стоји рупица — онда ће се родити дете. Кад је рупица сува — родиће се мушко, а ако је рупица мокра — родиће се женско.

Кад се на задњој страни плећке, с десне стране, налази црта — онда ће бити доста свиња у обору. Ако на левој страни, до дела који се зове небо, стоји црта — знак је да ће неко у селу умрети. Наће ли се црта удесно од неба — смрт у кући.

Када се на делу који се зове небо налази удубљење — онда ће се продавати волови из куће. Ако се на чашици плећке мрштаница мало одваја — знак је да ће бити куповина добрих волова.

ЦМИЉКА СТЕПАНОВИЋ, 84 године, Буковица:

62. На Бадњи дан укућанима је забрањено да једу изван куће. Било да се ради о воћу или нечему другом, не сме се јести напољу. Ово све да би кукуруз добро понео.

КОВИНА МИХАЈЛОВИЋ, 81 година, Придворица код Чачка:

63. Ако си с неким у завади, било због чега, треба му на Божић

пружити руку помирилицу, изљубити се и праштати му. Мир са суседима значи мир у кући, у држави, у свету.

МИЛЕВА МАНДИЋ, 67 година, Чачак, Пролетерских бригада 20:

64. Кад укућани седну да вечерају на Бадње вече, онда девојка за удају или момак за женидбу треба први залогат погаче да извади из уста па да стави у десну чарашу. Пред спавање тај залогат треба да стави под јасук. Кога момка сања — за тога ће се удати. А ако је момак, онда коју девојку усни — биће му невеста.

МИЛУНКА СТЕВАНИЋ, 32 године, Чачак:

65. Док се не унесу сви бадњаци, врата на кући се не затварају. Ово се гата да роди летина.

БУДИНКА ГРУЈОВИЋ, село Јездина код Чачка:

66. Кад се донесу бадњаци, жене узимају уплетњаке и почињу мерити бадњаке, говорећи:

— Колико бадњак био дуг — толико ми ћерки биле дуге плетенице. Колико бадњак био дебео — толико ми ћерки биле дебеле кике.

РАДОВАН РАБРЕНОВИЋ, 71 година, Лозница код Чачка:

67. На Божић се никоме не треба одазивати. Ово да се не пренесе болести: главобоља, зубобоља, грчеви у стомаку и несаница.

68. На Божић, изјутра, домаћин уводи овцу у кућу и ту јој даје мекиње да једе. Ово зато да би стока била питома и да не бежи далеко од куће.

69. На Божић, пре сунца, коље се кокошка или левац. Ноге се одсеку, везују се црвеним плетивом па се вешају о живинарнике. Гата се да не налећу копци и не носе пилиће.

70. На Божић се хвата запрежна стока у кола да би целе године волови били радни. Треба пазити да волови, или коњи, не иду један напред, а други мало уназад, већ барабар. Ово да се волови или коњи добро слажу. Човек који води запрегу отрће се поњавом. Ово се гата ради здравља рабације, осталих укућана и запреге.

ДРАГОЉУБ Д. ЈОВАШЕВИЋ

МИЛУНКА СТЕВАНИЋ, Бељина код Чачка:

71. Кад домаћин донесе на Божић воду са извора, онда приноси секиру па сви укућани мало причепе секиру и три пута сркну воду. Ово се гата да се укућани не би од нечег претрашили преко године.

ДРАГОЉУБ САВКОВИЋ, 77 година, Жежевица код Чачка:

72. На Божић жене износе конопац којим су носили сламу у кућу па направе од њега круг. У тај круг бацају кокошкама жито да једу. Девојке из те куће стоје око круга и говоре:

— Како кокошке брзо јеле — тако и ми везле, ткале и плеле!

СТОЈКА ВОЈИНОВИЋ, 70 година, Жежевица:

73. Ако на Божић греје сунце — биће сушна година. А ако на Божић пада снег или киша — година ће бити берићетна.

БУРБЕВДАНСКИ ОБИЧАЈИ

Чини нам се да ниједан други празник није пропраћен толиким обредима, обредним песмама и играма као Бурбевдан. Бурбевдан је гласник правог пролећа, и зато омиљени празник разних народа. Ипак, у томе предњаче словенски народи. Код Лужичких Срба, на пример, налазимо на изванредно лепу народну обредну песму „ЗАДИ СЕРПСКЕЈ ХОРЕ ЛЕЖИ ЈАЗОРИШЋО”.¹ Песму је за хор обрадио Бјарнат Кравц, лужичко-српски композитор.² Песма је посвећена славу светог Борћа. С том песмом овај мали словенски народ оглашава долазак пролећа. Код Хрвата се слави Јурјево уз мноштво занимљивих обреда.³ Сваки такав обред обухвата лепе јурјевске песме (ДОШЕЛ ЈЕ, ДОШЕЛ ЗЕЛЕНИ ЈУРО).⁴ Код Срба је нарочито велики број породица које славе крсно име на Бурбевдан. Ове, а и све остале српске породице, упражњавају разне народ-

не обичаје на тај дан. Зна се да једну биљку веома лепог цвета и мириса Срби називају БУРБЕВАК, а Хрвати БУРБИЦА (*Convallaria majalis* Linn).⁵ Међутим, и Румуни, иако романске народности али православни, имају интересантне обреде уз празник светог Борба. Власи у околини Неготина и Зајечара, такође романског порекла, у спомен на овога свеца, упражњавају обреде уз много мистичног.⁶ Сви Роми у Србији (Цигани) уносе у ово славље много песама и весеља. И тако, шести дан најлепшег месеца у најлепшем годишњем добу припада овом светом ратнику.

Бурбевдан је ушао у многе српске народне епске песме. По њима, хајдучи на Бурбевдан напуштају своје јатаке и добро скривене зимовнике па одлазе у шуму на уговорени Бурбевдански састанак. Бурбевдан је почетак нове етапе њихове хајдучије. Појам БУРБЕВСКО ЈАГЊЕ јавља се у низу народних лирских песама, особито кад се некоме жели да искаже нежност. Тако мајка своје мезимчету каже: БУРБЕВСКО ЈАГЊЕ МАЈКИНО! . . . Код Словена наилазимо на мушка и женска имена: Бурђе, Борђе, Бурашин, Бураб, Бура, Бурица, Борџило, Јурај, Јуре, Јурица, Јорјо, Јуриј, Георгије, Георги, Борче, Борђија, Бурбина, Бурба, Бурђија, Бурђица, Бурђијана, Георгина, Бурђинка итд. Сва ова имена подсећају на омиљени пролећни празник. Бурбевдан је симбол новог живота, листања, цветања, бујања. Он је ознака обнављања живота, ослобођења од зимске грозоморе, победе добра над злом, правде над неправдом, здравља над болешћу, љубави над злобом. Некада је давање таквог имена новорођенчету имало и такве намене.

У западној Србији прославља се Бурбевдан 6. маја уз обиље народних обичаја. То су Бурбевдански или Бурбевски обичаји који код Срба у селима, насељима и местима око Чачка садрже низ празноверица. Пре свега, то су обичаји намењени здрављу људи и чувању стоке од урока и набацивања злих чини. Ту су још и сујеверне радње да би се девојка свидела момку или момак девојци, па су ту и жеље за дугом девојачком косом, па истеривање болести из старих људи, па веровање да ће се усеви сачувати од могуће стихије итд. У свим тим обичајима нема религиозне мистике, али има доста радости, цвећа, песме, игре, љупке наивности и жеља за лепотом, здрављем и срећом. Међутим, постоји укорењено веровање како чинилица има нарочито велику моћ баш уочи овог празника. Зато, уз све лепе обичаје, народ овог сточарског краја води посебну бригу да се уочи Бурбевдана одржавају страже око сточних стаја, ради спречавања да се набаци зле чини на стоку.

Сви приложени Бурбевдански обичаји прикупљени су на терену од Чачка до Сјенице. То је онај део западне Србије који прилеже уз горњи ток Западне Мораве. Ту су још Драгачево и моравички крај са најистуренијим селима према Санцаку. Код овог сакупљачког посла помагали су ми моји ученици из Основне школе „Ратко Митровић” у Чачку па им узвраћам топлом захвалношћу. Бурбевданске обичаје износим кроз казивања људи овога краја.

На крају, да кажем реч-две и о томе шта ме је навело да прикупљам Бурбевданске обичаје у околини Чачка. Најпре, намера ми је да се они, макар овако, нађу на једном месту и сачувају од заборава. Вук Карацић је приметио: „ОНО ШТО НИЈЕ ЗАПИСАНО — НИЈЕ СЕ НИ ДОГОДИЛО”. Кроз ове обичаје можда ће се још боље упознати народни живот у овом делу Србије. Затим, фолклористика је код нас, уопште узевши, млада научна грана. Овако прикупљени Бурбевдански обичаји у околини Чачка могу бити од користи као грађа новим проучавањима ове фолклорне области. И на крају, можда ће све ово послужити као сведочанство о непрекидности таквих свечаности још од времена наших паганских прапредака. Они су овакве свечаности посвећивали пролећу. Стари Словени приносили су у мају обилне жртве Весни, богињи пролећа, да би им подарила вечиту младост и плодну годину.

КАЗИВАЊА:

МИЛИЦА ПЕКОВИЋ, Трешњевица код Ариља:

1. На Бурбевдан, пре сунца, одлази домаћин куће у шуму и **насече лескових пругића**. Од њих справља крстиће па их разбацује на њиве, у виноград, по забрану, у воћњак, на амбар, на млекар, у тор, на кућни кров. **Све ово зато да не буде штете од града.**

2. Уочи Бурбевдана, у сумрак, одлазе девојке код воденице па на воденички точак, који покреће камен, бацају стручак милодуха и говоре:

— Како се воденичко коло окретало тако се и моме момку памет за мном окретала!

3. Уочи Бурбевдана одлазе укућани код воденице и хватају

воду у посуде. Посуда се спушта на кућни праг, а у воду се стављају: здравац, селен, милоглед и јоргован. То је омаја. Она преноћи на кућном прагу па се изјутра на Бурђевдан, пре сунца, сви укућани њоме умивају. Ово упражњавамо да би сви били здрави, да би се међусобно миловали те да целе године будемо чисти и мирисни.

4. Ко има слабу косу треба на Бурђевдан, пре сунчева изрона, да оде на реку и под врбом да опере косу. Онда ће му коса расти к'о врба из воде.

5. Ваља на Бурђевдан после муже кравама виме ожарити копривом. Онда ће крава давати више млека.

МИЛЕВА МАНДИЋ, 50 година, Чачак:

6. Ако се пиљићи излегу пре Бурђевдана онда их на Бурђевдан које од чељади потрпа у неку врећу или корпу па са тиме обилази око своје земље, њива, поља и остале имовине. Ово да би усеви били што бољи и да градобитни облаци заобиђу наше имање.

7. Пре сунчева изгрева поведе мајка женску чељад, стасалу за удају, на Мораву да се окупају. После их попење на врбу па их закити копривом. Онда их мајка упита:

— Шта видите с висине?

Ове одговарају:

— Видим своје просиоце, прстена доносиоце!

Онда захватају воду у крављачу. То носе кући па умивају краве, овце и другу стоку.

8. На Бурђевдан, али не баш много рано, иде се у мочваре те се бере коприва, млечика и здравац. То се носи кући па помешано с јармом даје се кравама ради боље млечности.

МИЉА БУРИЋ, 76 година, село Парменац:

9. Пре Бурђевдана не ваља уносити цвеће у кућу. На Бурђевдан се треба закитити копривом да би девојкама расле кике. На Бурђевдан одлазе девојке на брдо и тамо потраже грабово дрво. Треба се попети на зелен граб и гласно изговорити:

— Девојка се на зелен граб пење,
грабите се, момци, око мене!

10. Треба уочи Бурђевдана набрати коприва, ситно их исећи

ДРАГОЉУБ Д. ЈОВАНЕВИЋ

па их измешати с мекињама и сољу па тиме на Бурљевдан стоку најпре нахранити.

РАДИСАВА ГЛИШОВИЋ, 75 година, Парменац:

11. Уочи Бурљевдана узимају жене грабуље па њима грабе сепо по стаји. Ово зато да би се на пазару купци грабили о њихов кајмак и сир.

12. Планинка узима кадионицу и уочи Бурљевдана окади стоку. При томе говори:

— Како ја стоку брзо кадила, тако ми се брзо хватао кајмак на карлици!

13. Уочи Бурљевдана наберу жене траве око потока. То је најбујнија трава. Изјутра, на Бурљевдан дају то стоци и док стока једе оне говоре:

— Колико им пријала травица
толико ми давале млекашца!

Потом заките краве здравцем и копривом да би краве биле здраве и на болести отпорне.

ДРАГОЈЛА ЖИВКОВИЋ, рођена 1904, село Рогача, Драгачево:

14. Да би заштитила стоку од набацивања чини, одлази планинка уочи Бурљевдана у шталу па за собом затвара врата. Онда веже синџир за своју леву ногу а гвоздени кукач ставља под десну мишицу па обилази око стоке и говори:

— Кад се чинилица могла синџиром поштапати и кукачом опасати онда и мојој стоци могла учинити!

МИРА ТОМАШЕВИЋ, 32 године, Бељина код Чачка:

15. Треба на Бурљевдан пре сунца мајка да одведе ћерку у конопље. Под највишу конопљу ставља трношкку па кад јој ћерка седне, онда је мајка чешља, сплиће кике и говори:

— Колико ова конопља висока била толика ми, ћери, теби коса била! Колико конопљи танке влаћи биле толико и теби танке влаћи биле!

То каже па ћерку пљусне водом, а онда се враћају кући.

ОЛГА ТУРОВИЋ, 65 година, Бељина код Чачка:

16. Треба пре сунца на Бурљевдан походити олистали дрен па се ухватити за стабло и рећи:

— Нађох зелен дрен,
предадох му дрем!

Ово зато да се не би преко године дремало. Потом се ваља закитити дреновином да би се било здраво као дрен.

17. Момци и девојке треба на Бурљевдан да поране још у праскорје и да оду до шуме. Тамо ће пронаћи граб па одсецати грабове пругиће и њима се опасивати. Онда ће се момци грабити о девојку или девојке о момка.

КРСТИНА БОГИЋЕВИЋ, 37 година, Јездина код Чачка:

18. На Бурљевдан одлазе девојке пре сунца на реку. Уз пут наберу грабовине и зововине. Код добу на реку, најпре осмотре околину па кад се увере да нема посматрача, поскидају сву одећу и купају се у реци. Најпре узимају зововину па њоме размахују по води и једна другу прскају, говорећи:

— Зовите ме момци!

Потом узимају грабове гранчице па њима размахују, прскају се и веле:

— Грабите ме, момци!

РАДИША МИЛИЋЕВИЋ, 68 година, Трнава код Чачка:

19. Целе ноћи уочи Бурљевдана треба око стаје са стоком чувати стражу да не би дошла чинилица и набацила чини на стоку. Ако би она то урадила, онда крава неће давати млеко преко године. Зато домаћин куће посипа око стаје пепео и говори:

— Кад чинилица покупила пеп'о
тад мојој крави учинила зло!

НАДА ЦВЕТИЋ, 69 година, Јездина:

20. Уочи Бурљевдана не треба изгонити стоку из стаја. Обично се тада уортаче две чинилице па стоје негде крај пута или у прикрајку пашњака па држе грабуље и пита једна другу:

— Шта то радиш?

А ова ће:

— Грабим женама кајмак с карлица!

ДРАГОЉУБ Д. ЈОВАШЕВИЋ

Ако би нечија крава крај њих прошла — од њеног млека неће бити кајмака ни доброг сира за годину дана.

ЗОРКА ВУЈОВИЋ, 75 година, село Граб у Драгачеву:

21. Треба укућани уочи Бурђевдана да четворе очи отворе, јер чинилице се мотају око туђих стаја те просилају сплачине и кварна јаја. Ако то учине — од белог мрса ништа бити неће!

ЉУБОМИР БОГДАНОВИЋ, Чачак:

22. На Бурђевдан, пре но што се сунце роди, један члан породице оде те набере коприва. При томе пази да има дупло више струкова коприва но чељади у кући. Пошто себе закити копривом на колијер, онда улази у кућу, подиже покривач на постељама те нажари сву чељад. Они се буде, сви поскачу из постеља, ударе у смех и вриску па трче да се умивају омајом.

Жари се због тога да гром гађа у коприве, а не у чељад.

РАДОШ БУРЧИЋ, 61 година, Глебица више Ивањице:

23. Пчелари ране на Бурђевдан да још пре сунца захвате воде са воденичке уставе. Ту воду доносе код пчелињака па њоме кропе кошнице са пчелама. То се ради да се пчеле роје и да се рој уставља у кошнице, а не да одбегне у шуму.

24. Ваља на Бурђевдан копривом ожарити виме кравама, овцама и козама да их преко лета не пецају обади.

25. Свако чељаде треба на Бурђевдан копривом ожарити. Онда их читаве године неће пецати комарци.

МИЈАЛКО ФИЛИПОВИЋ, 63 године, Ариље:

26. Жена којој је ћерка стасала за удају треба на Бурђевдан да порани и заједно с ћерком, још пре сунца, да оде до грабовог дрвета. Кад се ћерка попење на граб, а мајка се огласи:

— Листај, листај, зелен грабе,
грабили се момци око моје Раде!

(Или нека каже друго име). Потом одлазе у поље где је засађено просо. Док се ћерка кити прозом, мајка виче:

— Расти, просо, до колени,

испроси ми Раду до јесени!

ГРОЗДА ГОРДИЋ, Чачак, Ул. пролетерских бригада:

27. Уочи Бурфевдана треба направити онолико венаца од коприва колико има крава у стаји. Свакој крави окачи се по венац око врата. Ово ваља урадити да би се смеле чинилице од чијих се врачу крава не може отелити.

ЈЕЗДИМИР МИЛОВАНОВИЋ, 61 година, из Вучака:

28. Треба уочи Бурфевдана напунити бучук водом и ставити коприве, здравца и млечике. То тако преноћи па се на Бурфевдан, наштину, стока напоји том водицом. Онда ће кравље виме имати преко године млека к'о воде.

29. Девојке одлазе на Бурфевдан за зоре у поток и тамо се купају. Ово зато да би биле хитре к'о планински поток.

МИЉКА СПАСОВИЋ, 67 година, Ковиље код Ивањице:

30. Уочи Бурфевдана беру жене лековито биље и држе га да преноси, а на Бурфевдан га дају кравама да би биле здраве и да би давале више млека.

31. На бурфевско јутро беру људи клеку па њоме оките врата куће, млекара и стаје. Ваља границу клеке побости у њиву да би боље родила и да би усев одолео тучним облацима.

32. Ваља уочи Бурфевдана донети коприву са бусеном земље и посадити пред кућом. На Бурфевдан треба погледати на коју се страну коприва окренула — на ту ће се страну удати девојка из куће.

МИЛОСТИВА ПЕТРОВИЋ, 70 година, Придворица код Чачка:

33. Домаћица породице прва се диже на Бурфевдан. То она чини још за ноћи. У освит одлази у башту па у једну посуду нахвата росе. Тако прикупљену бурфевску росу замешује у храну за живину па нахрани младе пилиће. Ово се варује да би пилцад била напредна као роса.

МИЛИНКА НИКОЛИЋ, 83 године, Паковраће код Чачка:

34. Имунџни људи, којима треба радна снага, узимали су слу-

ДРАГОЉУВ Д. ЈОВАШЕВИЋ

ге у ајлук од Бурђевдана. О Дмитровдану су их отпуштали. Био је то некада ропски рад сеоске сиротиње.

МИЛИЦА ГЛИШОВИЋ, 75 година, Драгачево:

35. Чим се девојка на Бурђевдан умије омајом треба да узме шаку конопљаног семена. То семе ставља на жар у кадионицу и окади своју косу. То, знаш, да би јој коса била здрава, дуга и лепа. Пошто косу окади, тек онда се чешља.

КОСАНА ШЉИВИЋ, 77 година, Парменац код Чачка:

36. Уочи Бурђевдана одлазе момци у шуму и секу љескове гране. Тиме оките капије, кућна врата и прозоре, млекар, амбар и остале зграде. Домаћин куће одабере најбоље јагње и закоље, а на Бурђевдан испече га на лози од чокота.

АНГЕЛИНА БУКИЋ, 81 година, Рибаге код Чачка:

37. Свако веће домаћинство одређује уочи Бурђевдана која ће од жена за следећу годину бити планинка. Тај посао обавља она од једног до другог Бурђевдана. Изабрана планинка устаје на Бурђевдан пре сунца, узима кадионицу жара, на жар стави тамјана. У другу посуду стави помешано конопљано семе и пепео. Онда три пута обилази око стаје са стоком, кади и баца конопљано семе и пепео, говорећи:

— Кад чинилице ово семе и пепео покупиле, онда оне мојој стоци учиниле.

МИЛИЦА НИКОЛИЋ, 64 године, Тијање у Драгачеву:

38. Момци и девојке поране на Бурђевдан пре сунца па одлазе на најближи поток, али одвојено девојке, а посебно момци. Најпре се окупају, јер се не ваља у реци купати пре Бурђевдана. Потом се опасују танким врбовим прутићима а у косу задену коприве. Ово зато да би били витки као врбово пруже и вечито млади као коприва.

ЈАНА РАДОЊИЋ, рођена 1903. у Парменцу:

39. У освит Бурђевдана сви су укућани на ногама и поздрављају се:

— Бурђевдан нам освиће на радост и срећу!

Онда младеж одлази да се у оближњој реци окупа, а старији припремају храну и пиће па кад се омладина врати, онда сви одлазе на уранак. Девојке се ките копривом због младости, а купином да би се око њих скућљали момци. Потом узимају грабуље и грабуљају око граба да би се о њих момци грабили.

СЕЛЕНА ИЛИЋ, 33 године, Парменац:

40. На Бурђевдан се рано устаје, јер кога сунце затекне у кревету, тај ће цело бојје лето дремати.

41. Ваља ситну децу на Бурђевдан ожарити копривом по задњици два пута па их закитити копривом. Ово зато да деца брзо расту као коприва.

МАТИЈЕ ПЕТРОВИЋ, Парменац:

42. Зору Бурђевдана дочекује домаћин на ногама, умивен и закићен па овако поздравља празник:

— Добро нам дош'о, Бурђевдан, здрав и весео, па да и ми будемо здрави и весели!

43. Ако те на Бурђевдан затекне сунце у спавању, остаћеш целе године поспан. Да би се тога спасао треба на Марковдан да одспаваш на истоме месту и у исто време као и на Бурђевдан.

БОЖИДАРКА ГАВРИЛОВИЋ, Чачак, Ул. пролетерских бригада 127:

44. Планинка до Бурђевдана не музе овце већ пушта да их сисају јагањци. На Бурђевдан први пут помузе овце. Онда ће јагањад бити крупнија, а бели мрс маснији.

45. На Бурђевдан се изводе разне шале. Тако, на пример, комшиница позове свога комшију:

— О, Милуне!

Ако се овај превари и одазове јој се, онда му она каже:

— Видех зелен дрен,
предајем ти мој дрем!

Док се он љути што је преварен, сви се смеју и задиркују га читавог дана. Верује се да ће га пратити дремеж целе године.

ГЕОРГИНА ПАЈОВИЋ, 64 године, Јездина код Чачка:

46. До Бурђевдана се не уноси цвеће у кућу нити се њиме ваља китити. Ово због главобоље. Тек на Бурђевдан се ваља заки-тити и од тога дана цвеће у кућу можеш уносити.

Планинка улази на Бурђевдан у млекар и грабовином окити све карлице с кајмаком и све чаброве са сиром. Онда ће бели мрс бити такав да ће се о њега сви укућани грабити. А то је понос сва-ке планинке!

МИЛИЦА КОПУНОВИЋ, 65 година, са Јавора:

47. Уочи Бурђевдана одлазе жене на три извора и са свакога захватају воду у исту посуду. Онда наберу лишћа од јаблана, вра-тича и селена. Све то ставе у штругљу па на Бурђевдан дају по мало стоци. Јабланово лишће ставља се да стока буде крупна к'о јаблан. Селен се даје да би бели мрс лепо мирисао, а вратич се ставља зато да се стока уме с паше сама враћати у торове.

48. На Бурђевдан се младеж облачи у свечано рухо па одлази на уранак. Тамо се проводе све до поднева у песми и игри па се враћају на ручак, свако својој кући. Песми ни тада краја нема.

ДРИНКА БОРИЧИЋ, 65 година, Придворица код Чачка:

49. Изјутра на Бурђевдан ваља се окупати испод воденице. Онда ће вода одвести болест са собом, а срце ће лепо и равномерно клопарати к'о воденично вито.

КОСА ЈЕКИЋ, 56 година, Јездина:

50. Уочи Бурђевдана сакупе се девојке па уз песму ките ог-раду липовом кором и лесковином. Рано на Бурђевдан одводе мај-ке своје кћери-удаваче па их облаче у цветној ливади. Ово зато да нико не би могао да скуди девојку већ да сељани просиоцима о девојци говоре све лепим речима, к'о што је лепо цвеће у ливади.

51. Људи одлазе на Бурђевдан у виноград. У балончету по-несу најбољег вина па наздрављају један другоме и пљусну чашу-

-две по винограду. Ово ради родне године и доброг узрева грозња.

52. Пре Бурђевдана не ваља мирисати цвеће. Ко се превари па мирише цвеће пре Бурђевдана патиће од излива крви на нос.

53. Ваља на Бурђевдан окачити о воћку љуљашку па да се деца љуљају. Тако ће се љуљати у јесен гране под родом.

КОВИЉКА КОВАЧЕВИЋ, 63 године, Чачак:

54. Уочи Бурђевдана убере се онолико цветова петровца колико има чељади у домаћинству. На свакога се намени по један и остави на ћошковима куће. Ујутру, на Бурђевдан, обићу се петровци па који је свенуо, верује се да је тај члан породице од слабе вајде. Негде се верује да ће то чељаде умрети.

ДЕСАНКА ПОЛУГА, 64 године, Парменац код Чачка:

55. Старе жене из куће, бабе, односе уочи Бурђевдана у платненој кеси мурузног брашна и оставе да преноћи у мравињаку. На Бурђевдан, за зоре, доноси то брашно. Кад квочка изведе пилиће, баба замеси од тога брашна колач па њиме на'рани пилиће, говорећи:

— Колико мравића — толико пилића!

КОСАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ, 80 година, Чачак:

56. Уочи Бурђевдана узме се вратио и у њега се ставе узбране коприве. То се спушта на праг стаје те преноћи. Ово да би се стока сама враћала стаји, јер у селу има инокосних људи па остављају стоку да се сама враћа с ливаде.

ПРОДАН ПАВЛОВИЋ, 75 година, Чачак:

57. Уочи Бурђевдана оде домаћица код воденице да под воденичким каменом опере крављачу. Кад се врати, она у ту посуду стави измужено млеко. Ту дода трнчицу лишћа од одољена и лишћа здравца па даје укућанима те сваки попије мало тако зачињеног млека. На послетку, остатак домаћица испије. Ово се справља зато што ће од одољена укућани и стока одолети свакој болести а од здравца да пуцају од здравља!

ДРАГОЉУБ Д. ЈОВАШЕВИЋ

МИЛИЦА ШУТИЋ, 57 година, Парменац:

58. Уочи Бурђевдана прикупља се вода са дванаест извора па се остави да преноћи пред кућом. Изјутра, на Бурђевдан, прикупи се роса са дванаест разних стабљика и саспе се у ону воду. То се онда даје старим и болесним особама. Тако ће се из њих истерати свака болештина.

МИКА БУКИЋ, из села Парменца:

59. Уочи Бурђевдана иду жене на Мораву па обалом беру најлепшу траву и коприве. На Бурђевдан се то иситни, помеша са мекињама и сољу па се даје кравама да би имале млека као Морава воде.

ДУШАНКА ЦВЕТИЋ, 67 година, Придворица код Чачка:

60. Уочи Бурђевдана принесу младићи доста кукурузне шаше па запале ватру. Онда се залећу и прескачу преко ње. Онога који ватру прескочи, прескочиће врућица и свака друга болест.

ДРАГОЈЛА СРЕТЕНОВИЋ из Сјенице:

61. У предвечерје Бурђевдана одлази планинка код воденице па од воденичара узме прегршт-две брашна. Онда силази под воденично витло и захвата воду. Ту, под воденицом, замеси брашно и воду па носи у тор да преноћи међу овцама. На Бурђевдан се томе додаје ситно изрезаног здравца па се даје овцама да би имале здравља и млека к'о воденица воде.

КАТА ОСТОЈИЋ. Милићевци код Чачка:

62. У рано јутро Бурђевдана ишле су девојке и брале Ђурђевак. Од овога цвећа правиле су венце и китиле брвна на кући. Успут би стресале росу са грана и говориле:

— Колико росаца,
толико просаца!

Затим су одлазиле на Чемерницу и купале се први пут у години.

63. Момци који немају среће с девојкама кришом се спуш-

тају воденици уочи Бурђевдана. Сваки на воденички камен ставља нешто што је као дар наменио девојци. Док се то окреће, они шапућу:

— Окрећи се, камене!
Осврни се, цуро, на мене!

СТАНА ТОДОРОВИЋ, 80 година, Чачак:

64. На Бурђевдан, пре сунчева изрона, изађе домаћица куће у двориште и окрене се планини. У том изабу из куће и сви укућани. Стану једно крај другог, држе се за десни скут и извикују:

— Видех зелен дрен,
предадох му мој дрем!
Видех зелену букву,
предадох јој моју муку!

ЈОВАНКА КАЛИЧАНИН, 37 година, са Јавора:

65. У Ђурђевско праскозорје облаче девојке и младићи тежано извезено одело, јер се до тога дана носило сукнено. Онда, девојке расплетене косе перу платно на потоку, а младићи беру гранчице врбе и прскају девојке по коси. Тек после тога стављају девојке цвстове у косу, а гранчицу липе понесу у руци. Кад добу кући, поваде цвстове из косе па их са гранчицама липовим стављају под јастук. Кога момка прве ноћи усни — тај ће је испросити.

БОГОСАВ БОЈБАШИЋ, 63 године, Ерчеге на Голији:

66. На Бурђевдан се излази у планину и изгоне овце на испашу. Млаћи људи ујурбано дотерују тор за овце. Тога дана полази у планину жена из куће чији је задатак да музе овце и справља мрс. Та се жена зове планинка. Она не силази у село све док се не сведу овце у зимовник.

67. Треба на Бурђевдан, пре сунца, ићи бос по роси. Тако се истерује костобоља.

НЕРАНЦА ТОПАЛОВИЋ, 75 година, Ул. пролетерских бригада 118, Чачак:

68. Млађе жене, а нарочито оне које су бремените, треба да

ДРАГОЉУБ Д. ЈОВАШЕВИЋ

се проваљају на Бурфевдан по ливадској трави. Онда ће имати лак порођај, а и пород ће им бити ваљан.

АНБА КАЛИЧАНИН, Голија, близу Сјенице:

69. Пре Бурфевданске зоре одлази домаћин куће и под воденичким точком опере посуду за млеко па кроз воду провуче липове гранчице. Кад је све обавио, одлази у стају где леже говеда. Код сваке краве причучне па испод ње саспе мало воде коју је у крављачи донео. Ово да би кравама текло млеко у виме к'о вода. Онда свакоме волу ставља липове гранчице између рогова, да би се о рогове одбило свако зло и да волови буду јаки. Челад праве венце од петровца па их бацају на кућу, млекар и стају.

КАТА ЧЕКЕРЕВАЦ, из Котраже у Драгачеву:

70. Ваља се на Бурфевдан упутити до пшенице па тамо побости љесков крст. Ово зато да пшеница не би полегла. После то треба учинити и у башти с поврћем. Ово зато да не би тоња и град уништили поврће.

Девојке стављају коприву у косу да би им корен косе јачи био. Момци се ките копривом да их преко лета комарци не би пецали.

ВЕЛИКА БУКИЋ, 74 године, Парменац:

71. Треба девојке на Бурфевдан да оду на уранак па да се погну на љеску и скоче с ње. Колико љескових листова тад отпадне, толико ће јој просилица доћи.

ЛЕПОСАВА НИКОЛИЋ, 15 година, Пријевор код Чачка:

72. На Бурфевдан поране жене на воду. У повратку наберу селена да би се доселило млеко у кравље виме.

73. Не ваља се на Бурфевдан псовати. Онда ће целе године бити псовке у кући.

МИЛАНКА ЦВЕТИЋ, 57 година, Јездина:

74. Бурфевдан је варовни дан. Тога дана се не ради. Уочи

Бурфевдана младеж иде с буцама или с тестијама да захвати најбоље изворске воде. То је најбистрија вода. Онда се у ту воду ставља миришљаво цвеће: селен, здравац, јоргован и коприва. Све то скупа зове се омаја. Изјутра, на Бурфевево, како које од чељади устаје, тако хита да се омајом умие. Ово да би имали добар вид и да им лице буде глатко.

75. На Бурфевдан треба рано устати и још пре сунца посадити у башти семе босиока. Остало цвеће можеш да садиш и други дан, али босиок мораш на Бурфевдан.

ЈАНА НИКОЛИЋ, 67 година, Зеоке, у Драгачеву:

76. Пре него ли се роди сунце на Бурфевдан, одлазе људи и жене на узвратине у њивама. Са тога места наберу житарице: пшеницу, јечам и зоб. Затим наберу млечику, орловњак и коприву. Све то носе кући, ситно изрежу па помешају с јармом и дају кравама, а ко има овце, онда и овцама. Млечика се даје да би краве и овце давале више млека. Орловњак се даје да се смету чинилице, а коприва, да музаре буду отпорне.

МИЛУТИН МИЋОВИЋ, 68 година, Рибаге код Чачка:

77. Уочи Бурфевдана пошаљу жене децу с боцама и торбицама. У боцу да захвате воду са девет извора, а у торбицу да начупају са вратине, из три њиве, пшенице, јечма и зоби. На Бурфевдан, пре сунчева зрака, узимају ову воду па зачувају мекиње кравама. Житарице, које су дан пре донете, ситно се исецкају и мешају са мекињама. То се даје кравама да побољшају млечност.

78. Омладина одлази рано на бурфевски уранак. Обично се одреди неко место на узвишици. Тамо момци пале ватре. Милина је погледати још за ноћи у бурфевданске ватре. Рекао би: горе брда по нашем крају. Песма, игра и весеље не престају.

МИРА ВЕЉОВИЋ, 58 година, Бељина код Чачка:

79. На Бурфевдан се устаје још за ноћи. Девојке се сјате у баште па се умивају цветном росом да би вечито биле младе к'о роса и лепе к'о цвеће. Онда беру јоргован, селен и здравац па одлазе на бељинску чесму и оките је са свих страна. У то долазе

ДРАГОЉУБ Д. ЈОВАШЕВИЋ

остади наши сељани и многи Чачани. Нема лепшег уранка него што је у Бељини.

РАДОВАН ЖИВКОВИЋ, 65 година, из Драгачева, а сад живи у Чачку:

80. Из куће где је много женске деце, одлази мајка уочи Бурбевдана да набере Ђурбевка и то онолико струкова колико је женских неударних глава. Свакој ћерки намени по стручак. Изјутра мајка устаје прва и жури да погледа како стоје Ђурбевци. Чији се Ђурбевак свенуо, знак је да ће се удати. Ту ћерку мајка води у млекар и даје јој да једе из карлице најбољег кајмака док се претоволи. Ово зато да би јој се удомила у имућну кућу.

БОРКА ЧУКАНОВИЋ, Сјеница:

81. На Бурбевдан порани домаћица да под воденичким каменом опере музлицу. Кад се врати кући, окити музлицу врбовим и липовим гранчицама па их привезује црвеним предивом. Из оближњег мравињака донесе мрави па их разбаца по штали. Верује се да ће бити више стоке и млека. Црвено предиво се ставља против урока стоке.

РАДОВАН ЖИВКОВИЋ, 65 година, из Драгачева:

82. Кад девојка уочи Бурбевдана заспи дубоким сном, онда њена мајка одлази у башту и убере лист коприве. Тихо иде до ћеркине постеље па јој кришом стави под колена један лист коприве. Изјутра, на Бурбевдан, кад се ћерка пробуди, мајка јој гледа под колена. Ако нема плика — удаће се исте године. Буде ли пликова — онда није добро: колико пликова буде, толико се година неће удати.

ПЕРКА ЈОВАШЕВИЋ, рођ. Милосављевић. Рођена у Чачку
5. фебруара 1889. године:

83. У Чачку је био обичај да се на Ђурбевски уранак иде у Лазовића парк. Тамо су Чачани дочекивали Ђурбевску зору са песмом:

„Бурђевдане дане,
мој зелен ћердане.
Девојка јарана
на уранак звала:

Развиле се гране,
похитај, јаране.
Сунце тек што није,
ко ће од нас прије?“

(Мелодију ове песме записао је аутор овога рада. Следи ме-
лографски запис на крају).

ЂУРЂЕВДАНЕ

-народна песма-

Andantino

по певању Перке Јовашевић
записао: Драгољуб Јовашевић
1971.

1. Ђур-Ђев-да-не, да-не

мој зе-лен ћер-да-не. -да-не.

НАПОМЕНЕ

1. Партитура за мешовити хор — интерно опалографско издање Првог београдског певачког друштва. Редактор: К. П. Манојловић — Београд, 1934. године.
2. Младен Позајић: **МОЈЕ ПОЗНАНСТВО СА Б. КРАВЦОМ — ЗВУК**, југословенска музичка ревија, бр. 24—25 од 1957. године — Београд.
3. Документарни филм „**ЗЕЛЕНИ ЈУРАЈ**“ (о обичајима Билогоре). — Сценарио: **ЗОРИЦА РАЈКОВИЋ**, стручни сарадник Института за народну умјетност у Загребу.
4. Вишња Хузјак: „**ЗЕЛЕНИ ЈУРАЈ**“, издање Етнолошког семинара Филозофског факултета у Загребу, свеска бр. 2, 1957. године.
5. Др Јован Туцаков: **ЛЕЧЕЊЕ ЛЕКОВИТИМ БИЉЕМ**, издање Култура, 1971. године — Београд.
6. Вук Ст. Караџић: **СРПСКИ РЈЕЧНИК**, издање Нолит 1969. године — Београд.

ТУМАЧ МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ:

- ајдук — (турц.) надница; награда за обављени рад
бадњак — (веселјак) церова или букова младица која се одсеца само на Бадњи дан
баксуз — несрећа
барабар — упоредо
батлина — срећа
берићет — добробит
брвно — тесана грађа за дрвене зграде (брвнаре)
бучук — дрвена посуда за сточну храну
вајда — (турц.) корист
варовни дан — верски празник или празничак када се не ваља радити
вериге — масиван ланац од кованог гвожђа који се поставља изнад огњишта
витло — воденички точак
вратило — део разбоја за ткање
вратина — (види: узвратина)
вратич, повратич — лек. биљ. *Tanacetum vulgare*
врућица — повишена телесна температура
гатка — један чин гатања
гребени — направа од дрвета и жичаних зубаца за чешљање вуне
губер — покривач од вуне ручне израде
гушобоља — болест грла
Дмитровдан — св. Димитрије (верски празник позне јесени)
дрем — дремљивост, дремеж
дрен — лек. биљ. *Cornus mas L.*
здравац — лек. биљ. *Geranium macrorhizum L.*
зововина, зова — лек. биљ. *Sambucus nigra L.*
инокосан — са мало порода
јарма — крупније дробљено семе житарице
карлица — дрвена посуда за млеко
колијер — оковратник кошуље
крављача — (види: музлица)
кукач — гвоздена шипка за привлачење жара
кучина, тежина — прерађена конопљана влакна
луње — месечари (људи који се у сну дижу и ходају само за време јаке месечине)

Марковдан — верски празник св. ап. Марка, слави се 8. маја
 милוגлед — лек. биљ. *Sanicula europae* L.
 милодум — (види: селен)
 мрс (бели) — сир и кајмак
 музара — крава која даје млеко
 музилица — дрвена посуда у коју се прихвата измужено млеко
 мурузно брашно — кукурузно брашно
 назувице — вунене чарапе ручне израде
 нанос — количина јаја коју живина даје у једном интервалу ношења
 наћвар — дрвена посуда за већу количину брашна
 одољен — лек. биљ. *Valeriana officinalis* L.
 олајавати — оговарати
 омаја — захваћена текућа вода уочи Ђурђевдана, у коју се потапа свеже лековито биље
 орловњак — лек. биљ. *Lonicera caerifolium* L.
 пецивица — прасе печено на жару
 планинка — жена или девојка задужена за мужу стоке и справљање млечних производа
 повабити, довабити — дозивати живину или стоку
 полагајник, полазник — човек који, обично по договору, први долази на Божић у туђе домаћинство
 предовољити се — задовољити се у изобиљу
 селен (милодум) — лек. биљ. *Levisticum officinale* Koch
 синџир (турц.) — ланац од кованог гвожђа
 тежано одеело — одећа од прерађеног конопљаног влакна
 тоња — биљна болест
 Туциндан — дан уочи Бадњег дана
 тучак — дрвени или жељезни маљ за дробљење соли, кафе и др.
 тучни облаци — градобитни облаци
 узвратина — место у њиви где се волови окрећу кад се заврши једна и почиње друга бразда
 узда њемачка — узда немаштине (онога који ничега нема)
 урок — зао поглед
 чељаде — члан породице
 чесница — пресан колач од пшеничног брашна
 чини — оно што чинилица припрема на туђу штету
 чинилица — жена вештица
 штругља — посуда за мужу оваца или крава
 шуштавац — сточна болест органа за дисање

CONTES ET DICTONS POPULAIRES SE RATTACHANT A NOEL DE LA REGION DE ČAČAK

Durant plusieurs années j'ai enregistré des contes et dictons populaires se rattachant à Noël. J'ai pu faire ainsi un recueil assez important venant de la région autour de Čačak, puis de Dragačevo, jusqu'à la montagne de Golija et jusqu'à la ville de Sjenica. Je les ai notés tels qu'ils sont dits à la campagne. Je me suis efforcé d'éviter les répétitions. Parfois celan'a pas été possible, alors j'ai donné les variantes du même conte.

Ces textes font partie intégrante de la superstition. Ceux, dits à l'occasion de Noël, concernent divers phénomènes et expriment aussi bien le désir d'une bonne récolte que la peur des phénomènes naturels et des éléments (foudre). Parfois le conte sert de défense des médisances campagnardes sans fondement.

Le lecteur contemporain pourrait trouver ces textes ridicules. Mais il ne pourra pas nier la richesse du langage, le charme d'un rythme rapide et la légèreté des vers. D'ailleurs ces contes et vers font partie de la vie populaire et de sa lutte éternelle contre le mal.

Dragoljub D. JOVAŠEVIĆ